Татар гомуми белем бирү оешмаларында укучылар өчен татар әдәбиятыннан олимпиада сорауларына җаваплар (муниципаль тур, 2025-2026 уку елы) 10 нчы сыйныф

Максималь балл – 50

I. Тест биремнәре (18 балл).

1. Әсәрнең эмоциональ көйләнеше, яңгырашы, аһәңе. Үз фикерен укучыга җиткерү өчен, язучы билгеле бер яңгыраш дулкыны таба да, әсәрнең башка элементларын шуңа яраклаштыра, әсәрнең идеясен аңлауда ярдәм итә, укучыга идеягә мөнәсәбәтле хискә авторның кичерешләрен җиткерә (2 балл):

Җавап: **пафос**

2. Габдулла Тукайның «Кыйтга» шигыре әдәбиятның кайсы чорына карый (1 балл):
1) XIX гасырның икенче яртысы
2) 1920 еллар
3) XX йөз башы

3. Әдәби әсәрдә кешенең эчке дөньясын ачуга хезмәт итә торган алымнар берлеге; язучының кеше күңеленә үтеп керү, аның халәт-кичерешен сурәтләү осталыгы (2 балл):

Җавап: **психологизм**

4. Аның романтизмының төп үзенчәлеге – чынбарлык белән сәнгать арасындагы мөнәсәбәтнең асылына төшенеп, тормышны үз табигый сыныннан күтәребрәк сурәтләү. Лирик герое – галәм, җир турында уйланып, борчылып яшәүче шул ук галәм һәм җир кешесе. Ул үзен кешеләр язмышы, аларның киләчәге өчен җаваплы саный. Кайсы әдип турында сүз бара? (2 балл):

Җавап: **Илдар Юзеев**

5. Лирикада авторның аңын, рухи тәҗрибәсен, дөньяны аңлавын һәм аңа карашын, фикерен үз эчке дөньясы, хис-кичерешләре, сөйләме аша җиткерүче әдәби образ (2 балл):

Җавап: **лирик герой**

6. Күпсанлы ассоциатив сыйфатларны берләштерүче күпмәгънәле, гомуми шартлы образ, туры мәгънәсеннән тыш, аңа бәйле булмаган

күчерелмә мәгънә аңлата, аллегориядән аермасы да мәгънәләрнең берничә булуында (2 балл):

Җавап: **символ**

7. Әсәрдә кызгану, аңларга тырышу хисләренең өстенлек алуы. Бу хисләрне геройлардагы матурлык һәм көчсезлек, яки тышкы ямьсезлек һәм рухи матурлык, намуслылык берлеге китереп чыгара (1 балл):

1) романтик пафос

2) сентименталь пафос

3) фаҗигале пафос

8. Стилистик фигура, җавап алу максаты белән түгел, ә бәлки теге яки бу күренешкә укучының яки тыңлаучының игътибарын юнәлтү максаты белән куелган сорау (2 балл):

Җавап: **риторик сорау**

9. Илдар Юзеевның «Өчәү чыктык ерак юлга» әсәренең жанры (2 балл):

Җавап: **поэма**

10. *Икенче көнне иртүк кияү чәенә Сәгыйдәне алырга килгән атка утырып баргач, калтырабрак, аптырабрак каршы чыккан Зөлфия абыстайга да ул һаман элгәреге кебек көләч йөз белән: «Исәнме?» – диде. Өй арасында йөри торган Зөлфия абыстайның килененең кызын да элгәреге кебек итеп сөйде.*

Хәзрәт бикәчли торган өйнең ишегенә җиткәч кенә, бердән, алдында упкын ачылган кешедә була торган кебек кот очу аны биләде. Шул өйгә, шул ишеккә каршы бөтен тәне-җаны дошманлык белән тулды... Әлеге әсәрнең исемен, авторын һәм жанрын языгыз (2 балл):

Җавап: **Гаяз Исхакый “Остазбикә”, повесть**

II. Язма җавапка бәйле биремнәр (32 балл).

1. Теоретик төшенчә буларак хронотоп. Аның үзенчәлекләрен Гали Рәхимнең «Идел» повесте мисалында аңлатып языгыз (10 балл).

Хронотоп (грекч. chronos – вакыт, topos – урын) – әдәбиятта чагылдырылган бербөтен урын һәм вакыт хакындагы күзаллау; әдәби әсәр дөньясының әһәмиятле параметры. Әдәби әсәрдә урын һәм вакыт гадәттә бергә табыла.

Урын-вакыт ике төрле була: төгәл билгеләнә торган урын-вакыт һәм абстракт урын-вакыт. Төгәл билгеләнә торган урын-вакытка геройның

биографик вакыты белән бәйле календарь вакыт, әсәрдә барган вакыйгалар вакыты, ә абстракт вакытка хикәләүченең вакыты — перцептуаль вакыт керә. Бу пространствоны (урынны) төгәл билгеләүгә китереп, әсәрдә сөйләнгән вакыйгаларны, геройның күңел халәтен аңларга ярдәм итә.

Перцептуаль хронотоп субъектив урын һәм вакыт буларак, әсәр геройлары белән булган психологик процессларга бәйле. Ул, субъектның тышкы һәм эчке тәҗрибәсен билгеләп, художестволы образ формасында чагылыш таба. Әсәрләрдә перцептуаль хронотоп геройларның хатирәләре, уйлары, хыяллары, төшләре, саташулары рәвешен ала.

Гали Рәхимнең «Идел» повестенда перцептуаль хронотоп геройларның уйланулары, хыяллары, төшләрендә чагылыш таба. «Идел»дә календарь вакыт 1914 ел белән билгеләнә, вакыйгалар яздан алып көзгә кадәр сузыла. Психологик вакыт исә бөтен әсәрне чолгап, камап алган, чиктән тыш киңәйтелгән, әкеренәйтелгән кебек тәэсир кала. Вакыт үзе берничә капма-каршылыклар арасында тирбәлә: тынычлык һәм сугыш (календарь); яз һәм көз (вакыйгалар); яшьлек һәм картлык, ирек һәм мәхәббәт, мәхәббәт һәм ялгызлык (психологик) алар. Беренче карашка кала – табигать кочагы кебек аерылган романтик урын Идел, ягъни элек-электән татарлар яшәгән җир, Ватан булып гомумиләшә. һ.б.

2. Гали Рәхимнең «Идел» повестенда көчле позициягә чыгарылган Идел образы. Автор аңа нинди мәгънәләр сала? (5 балл):

Идел әсәрдә мәхәббәт символы булып аерылып чыга. Ильясның авылдан соңгы тапкыр китү вакыйгасында мәхәббәт шаһите булган елга – ана мәгънәсендә яңгырый. «Менә ул безнең олуг анабыз, Идел, минем аяк астымда... Син безнең туган Иделебез, үз Иделебез идең ләбаса, ник үзеңнең балаларыңны ташладың? Ник безне әллә кемнәр синең шәфкатьле ярларыңнан сөрделәр?» Мәхәббәтне җуйганга үкенеч милләт өчен үкенү-борчылу хисе белән кушыла. Сюжеттагы кыз-егет мәхәббәте белән янәшә милләткә мәхәббәт дигән яңа бер хис турында сөйләнә. Моннан тыш ул гомер агышы, язмыш мәгънәләрендә дә кулланыла һ.б.

3. Гали Рәхимнең «Идел» повестендагы үзегез теләгән бер геройга характеристика бирегез (5 балл):

Укучы үзе теләгән геройга характеристика бирергә тиеш.

4. Гали Рәхимнең «Идел» повестенда теманы билгеләгез һәм аңлатып языгыз (5 балл):

Әсәрнең төп темасы – мәхәббәт. Язучы кешене дөньяда яшәткән ике омтылыш: мәхәббәт һәм ирек; ике хис: ярату һәм үкенеч хакында сөйли. Сюжет катламында бирелгән вакытлы кыз–егет ярату һәм гомер буе дәвам итүче милләтне ярату әсәрнең тематик үзенчәлеген билгели. Әсәрнең

<u>исеме һәм эпиграфның да, әсәрне укып бетергәннән соң, милләткә карата кулланылган булуы ачыклана.</u>

5. Бүген актив иҗат эше белән шөгыльләнә торган (урта һәм яшь буын) 4 шагыйрьнең һәм 3 язучының исем-фамилиясен языгыз (7 балл).